TWEE TORENS EN ZEVENTIEN KLOKKEN
Nieuwe en oude kerkklokken van Chevetogne door Père Thomas Pott

De nieuwbouw die het woongedeelte en de Byzantijnse kerk van de abdij van Chevetogne met elkaar verbindt, is een goed voorbeeld van hoe in de bouwkunst het nuttige en het aangename elkaar kunnen aanvullen. Dit geldt op de eerste plaats voor het gebouw zelf, waarin nieuwe gastenkamers, een ruimere winkel, een functionele portiersloge, een waardigere kloosterpoort en een noodzakelijk geworden lift hun plaats hebben achter een sobere doch statige gevel, die het aspect van de reeds bestaande, maar zeer van elkaar verschillende gebouwen van klooster en kerk hervormt tot een harmonisch geheel. In het gebouw zelf gaan functionaliteit en esthetische vormgeving zo veel mogelijk hand in hand, waardoor het aangenaam is er te vertoeven of zich via de nieuwe gangen naar de kerk of naar het kloostergebouw te begeven.

De beide klokkentorens, die het gebouw sieren, zijn een ander voorbeeld van evenwicht tussen het nuttige en het aangename. Sinds de bouw van de Byzantijnse kerk bezat het klooster een klein carillon van vier klokken, die hingen onder een afdak bij de ingang van de kerk. Deze klokken werden geluid op feesten en zondagen, voorafgaand aan Byzantijnse diensten die door de gehele gemeenschap gezamenlijk gevierd worden. De klokken waren gegoten in het Waalse dorpje Tellin, in de tonen Es2, Bes2, Des3 en Es3. De dagelijkse diensten, die tegelijkertijd in de Latijnse en in de Byzantijnse kerk plaats vinden, werden tot in de tachtiger jaren van de vorige eeuw ingeluid door een kleine klok die zich nog steeds ter hoogte van het dak bevindt op de grote binnenkoer. Deze klok kon worden gehoord in de oude Latijnse kapel (tegenwoordig de leeszaal) en in de oude Byzantijnse kapel (tegenwoordig de Salle Mercier), waardoor het Latijnse en het Byzantijnse officie gelijktijdig konden beginnen. In 1983 schonken leden van de familie van de toenmalige prior, Père Michel Van Parys, drie nieuwe klokken aan het klooster, gegoten door de firma Mabilon in Saarburg (Duitsland) en gewijd op 10 november 1984 door mgr. Philippe Bär, toen nog bisschop van Rotterdam. Op elke klok staat vermeld aan wie ze is opgedragen: de grootste klok (190 kg, D2) aan de 'Salvator mundi, Sponsus Ecclesiæ' ('Redder der wereld, Bruidegom van de Kerk'), de tweede klok (115 kg, F2) aan de Maagd Maria met als opschrift: 'Ave Maria, Dominus Tecum', de derde klok (90 kg, G2) aan 'Vir Dei Benedictus' (de man Gods Benedictus). De tonaliteit van deze klokken vormt te samen het incipit (de inzet) van de hymne 'Te Deum laudamus'. De klokken waren opgehangen in een stalen rek, aan de achterkant van het klooster, halfweg tussen de beide kerken, zodat de Byzantijnse en de Latijnse monniken hun officie gelijktijdig konden beginnen. De klokken werden met de hand geluid, waarvoor meestal een novice was aangesteld. Deze moest zich drie of vier maal per dag in weer en wind op de gezette tijden naar buiten begeven en de klokken luiden. Terwijl op gewone dagen de kleinste en de middelste klok werden geluid, op zondagen en feesten de middelste en de grootste, klonken de drie klokken samen enkel op hoogfeesten.

Toen de gemeenschap over de nieuwbouw begon na te denken, rees direct het probleem van het Latijnse 'klokkenrek', dat zich bevond op de plaats waar de winkel zou komen. Het idee ontstond toen om voor de Latijnse klokken een ruimte te voorzien boven de liftkoker, aangezien deze om technische redenen toch boven het nieuwe gastenkwartier zou uitrijzen. De klokken zouden in dat geval niet meer met de hand kunnen worden geluid maar zouden in gang gezet moeten worden door een instelbare luidinstallatie, hetgeen een welkome bijkomstigheid was voor zowel de verantwoordelijke novice als voor hen die houden van objectieve en exacte tijden. In dezelfde periode (voorjaar 2008), werd ondergetekende op

de hoogte gebracht van het feit dat de kerk van de Martelaren van Gorkum te Scheveningen, zou worden gesloten en afgebroken, en dat men op zoek was naar mensen die het interieur van deze kerk zouden willen overnemen. Een telefoontje maakte duidelijk dat de drie klokken die deze kerk rijk was hierbij waren inbegrepen. De Scheveningse parochie van Sint Antonius Abt, waar de oude parochie van de Martelaren in was opgegaan, schonk de drie klokken aan de abdij om toegevoegd te worden aan de drie reeds bestaande klokken. Op deze wijze zouden de klokken, die het dagelijks leven van de Martelaren decennia lang hebben begeleid en ondersteund, voortleven en doorgaan de mensen op te roepen tot aandacht en gebed. De grootste van deze drie klokken (850 kg, Fis1) is toegewijd aan Sint Petrus en draagt als opschrift: “Petrus. Na ruw geweld in eer hersteld, roept mijn klank lof en dank”. De tweede klok (450 kg, A1) is toegewijd aan de Maagd Maria en draagt als opschrift: “Maria. Luid ter bede, roep om vrede, toon uw zoon ons eeuwig loon”. De derde klok (300 kg, B1) is toegewijd aan Sint Josef en draagt als opschrift: “Josef, hoofd van het gezin, luid ons uit met brons geluid den Hemel in”. Deze klokken zijn gegoten in 1955 door de Nederlandse firma Petit en Fritsen en dragen derhalve allen het volgende opschrift: “A.D. 1955 Petit et Fritsen me funderunt”. De tonaliteit van deze drie klokken, vormen tezamen eveneens het incipit van het ‘Te Deum’, net als de drie oude klokken van Chevetogne. Wanneer alle zes klokken samen luiden, klinkt dus twee maal het begin van deze plechtige hymne, maar op verschillende toonhoogtes.

De Leuvense firma Clock-o-matic werd ingeschakeld om de klokken te installeren en om een aangepast luidprogramma uit te werken. Op de eerste plaats moest worden onderzocht hoe de dynamische krachten die vrijkomen bij het luiden van de zes klokken kon worden opgevangen in de torenconstructie. Wanneer immers alle klokken luiden, wordt er tegelijkertijd bijna 2000 kg brons in beweging gebracht. De betonnen plaat die de liftschacht afsluit en de basis vormt voor de klokkenstoel weegt dubbel zo veel als de zes klokken samen en zorgt ervoor dat bij het luiden de dynamische krachten zich niet in de rest van het gebouw verplaatsen. Daarbij steunt de klokkenstoel op dempers, waardoor ook trillingen niet in de muren doordringen. Een bijkomend probleem was dat de oude klokken van de abdij werden geluid met ‘vliegende klepel’, wat betekent dat de klepel tegen de bovenwand van de klok ‘vliegt’ wanneer deze op zijn hoogste punt is opgezwierd. De Scheveningse klokken werden echter geluid met ‘vallende klepel’, wat betekent dat de klepel, die een andere structuur heeft, telkens op de onderwand van de klok ‘valt’. Bij een vliegende klepel wordt een klok hoger opgezwierd en komen er dubbel zoveel dynamische krachten vrij als bij een vallende klepel. Er moest nu voor een zelfde systeem gekozen worden voor alle zes klokken, wat betekende dat één van de series van drie klokken nieuwe klepels moest krijgen. De keuze viel op het systeem van de vliegende klepel, omdat de klank van de klok er beter tot zijn recht komt en het een dynamischer geluid produceert. De klokken worden aangedreven door een lineair luidsysteem, dat wil zeggen via magnetische velden die elkaar aantrekken en afstoten.

Het luidprogramma (geheten ‘Apollo-II’) is een multifunctioneel en complex programma, ontwikkeld door Clock-o-matic, met een uitgebreide mogelijkheid aan programmatie, waarin ingewikkelde liturgische dagschema’s en jaarlijkse uitzonderingen zonder veel moeite kunnen worden opgenomen. Toch bleek de programmatie voor Chevetogne, waarin zes klokken elk aan zijn beurt moesten komen, alleen of in combinaties, in een liturgische dag-, week- en jaarindeling met twee liturgische kalenders en afwijkende tijden naar gelang een feest Byzantijns of Latijns gevierd wordt, het ingewikkeldste was wat Clock-o-matic tot nog toe heeft moeten uitwerken. De oplossing was dan ook om enkele monniken in de geheimen

van de programmatie in te wijden…

Los van het inluiden van de liturgische diensten, luiden sommige klokken nu ook op vastgestelde tijden van de dag. Zo luidt klok 1 (de grootste klok) 's avonds om 21u05, op het einde van de liturgische dag, de 'Grote Stilte' in van de nacht, gewijd aan gebed en rust. De zelfde klok luidt 's morgens om 5u30 om aan te geven dat de nacht ten einde loopt en dat weldra het eerste officie gaat beginnen. Drie maal per dag luidt het 'Angelus', dat bestaat uit driemaal drie slagen op klok 2 (de Mariaklok uit Scheveningen) gevolgd door het luiden van klok 5 (de oude Mariaklok van Chevetogne). Het Angelus luidt om 8u20, op het einde van de gelezen Latijnse mis, wanneer ook de 'Grote Stilte' ten einde komt, om 12u01, als eerste aankondiging van het middagofficie, en om 18u01, ter afsluiting van de werkdag en om de monniken op te roepen zich voor de vespers voor te bereiden. De grote liturgische diensten – metten, vespers en de gemeenschappelijke eucharistie – worden voorafgegaan door het luiden van één klok, een kwartier op voorhand. Op gewone dagen en feesten luidt klok 4 (de grootste van de oude klokken van Chevetogne), op zondagen klok 2, op hoogdagen klok 3 en op de grootste hoogfeesten klok 1. Voor het middaggebed en voor de completen wordt klok 6 geluid. Vijf minuten voor de grote liturgische diensten luiden verschillende combinaties van klokken: op gewone dagen klokken 4 en 5, voor de dagelijkse gelezen Eucharistie klokken 5 en 6, voor feesten klokken 4, 5 en 6 (dit zijn de drie oude klokken van Chevetogne), op zondagen klokken 1, 2 en 3 (dit zijn de drie klokken van de Martelaren van Gorkum), op hoogfeesten ('solemnitas minor') klokken 2, 3, 4 en 5, op andere hoogfeesten ('solemnitas major') klokken 2, 3, 4, 5 en 6, en op de grootste hoogfeesten alle zes klokken samen. De drie klokken van de Martelaren van Gorkum hebben ook een hamer gekregen, waarmee elk kwartier geslagen wordt: klok 1 op het hele uur, klok 3 op het eerste kwartier, klok 3 en 1 op het halve uur en klok 3, 1 en 2 op het derde kwartier. Het inluiden van de liturgische diensten, vijf minuten op voorhand, duurt precies vier en een halve minuut. Op deze wijze stoppen de klokken enkele seconden voordat het uur geslagen wordt en kan het officie in beide kerken tegelijk en precies op tijd worden begonnen.

Alle zes klokken waren reeds gewijd en daarom werden zij na de installatie van de klokkenstoel enkel opnieuw feestelijk in gebruik genomen. De ceremonie vond plaats op zaterdag 10 juli 2010, na de Eucharistie van het feest van Sint Benedictus (vanwege de zondag verplaatst van 11 naar 10 juli), in aanwezigheid van een ruime delegatie van de Scheveningse parochie van de Martelaren van Gorkum. Op het einde van de Eucharistie begaven de celebranten, de monniken en alle gasten zich in processie vanuit de Latijnse kerk naar het veld achter het klooster en stelden zich op met zicht op de nieuwe klokkentoren. Na de zang van het 'Te Deum' en een gebed om voorspraak van de heiligen aan wie de klokken zijn toegewijd en voor allen die de klokken geschonken hebben en die hebben bijgedragen tot de realisatie van dit project, werd eerst één voor één elke klok geluid, en daarna alle klokken tezamen. Vanaf die dag maken de Latijnse klokken onafscheidelijk deel uit van het dagelijks leven van het klooster.

Het klokkengestel van de vier Byzantijnse klokken was sedert een paar jaar bouwvallig geworden. De plaats van de klokken liet ook te wensen over, met name omdat zij voor iedereen toegankelijk waren en veel toeristen de klokken graag even wilden 'uitproberen'. Op oude tekeningen van Andrej Zjoekov, voorafgaand aan de bouw van de Byzantijnse kerk, was deze voorzien van een klein klokkentorentje, naast de kerk, boven een onderdoorgang. Bij het uitwerken van de gevel van de nieuwbouw, ontstond zo het idee een overdekte ruimte te voorzien voor de Byzantijnse klokken, boven de nieuwe hoofdingang en de

inkomsthal van het klooster. Aangezien deze hal rechthoekig is, kon erboven een soort 'klokkenbalkon' worden gemaakt met vier bogen – twee parallel boven de poort en één boven elke zijkant – waartussen de klokken konden worden opgehangen. Deze ruimte zou echter nogal groot zijn voor het formaat van de vier Byzantijnse klokken. Een constructief gesprek tussen enkele van de monniken-klokkenluiders en Vader Dmitrij Ageev, een vriend van de abdij die werkt op het Patriarchaat van Moskou, maakte dat het in Moskou laten gieten van een paar nieuwe en grotere klokken voor Chevetogne als mogelijkheid in het perspectief kwam. Zo gebeurde het dat in november 2009 een vriend van Vader Dmitrij, Igor Konovalov, Ruslands grootste klokkenspecialist en 'patriarchale klokkenluider', speciaal naar Chevetogne kwam om de situatie ter plaatse te bestuderen. Hij begreep direct dat het er niet om ging de reeds bestaande klokken te vervangen, maar deze te integreren in een nieuw geheel, zo veel mogelijk geïnspireerd door de tonaliteit van het bestaande klokkenspel. Zijn voorstel was om drie grote klokken te laten gieten en vier kleintjes. De grote klokken, C1 (1950 kg), E1 (1024 kg) en G1 (850 kg), vormen samen een C groot akkoord, dat overeenkomt met de basistonaliteit – maar een octaaf hoger – van één van Ruslands oudste carillons, namelijk dat van Rostov-Velikij. Dit carillon is één de weinigen die het Sovjetregime in Rusland hebben overleefd, waardoor het ook een sterk symbool is van de overlevingskracht van traditie. De klokken van Rostov worden op een zeer specifieke manier geluid. Een vereenvoudigde variatie hiervan kan men horen op het einde van de nieuwe CD van Chevetogne, 'Ster die de Zon doet verschijnen'. De grootste klok heeft als functie de maat aan te geven in het klokkenspel, daarbij soms aangevuld door de andere 'basklokken', waarbij deze afzonderlijk, afwisselend of tezamen in een gestaag ritme met behulp van een pedaal worden aangeslagen. Deze luidfunctie wordt ook 'Blagovestj' ('Blijde Boodschap') genoemd, aangezien zij vooraf gaat aan het uitgebreidere klokkenspel en zo de mensen oproept naar de kerk te komen. Terwijl de vier oude klokken van Chevetogne in het klokkenspel de verschillende cadensen uitmaken, hebben de vier kleine nieuwe klokken als functie deze cadensen aan te vullen en het geheel met bijkomende ritmes te 'versieren'. Deze kleine klokken hebben als tonaliteit Fis3 (17 kg), G3 (14 kg), A3 (8 kg) en C4 (4 kg).

Dit was het voorstel van Igor Konovalov, dat door de symbolische band met Rostov en door het feit dat de oude klokken er zo goed in geïntegreerd werden, snel bijval vond. Maar nog moesten er fondsen geworven worden. Traditioneel is een klok toegewijd aan één of meerdere heiligen, waarvan in de Russische traditie de iconen staan afgebeeld op de klok, samen met een opdracht en de namen van de gevers. Het idee is zo ontstaan om aan vrienden van het klooster voor te stellen een klok of een gedeelte ervan geestelijk en financieel te 'adopteren', waarbij men deze kon toe wijden aan een heilige of een geloofsmysterie, onder welker icoon de namen staan geschreven van de gevers en van degenen die men wil gedenken. Gelukkig wekte dit plan snel sympathie en enthousiasme bij genoeg vrienden, zodat het project van de klokken realiteit kon worden en er kon worden begonnen met de concrete uitvoering. Deze stond onder de deskundige leiding van Konovalov, terwijl de klokken zelf gegoten werden door de 'Vereniging voor Oud-Russische Muzikale Cultuur' (ODMK) in Moskou. De teksten op de klokken zijn allen weergegeven in het Kerk-Slavisch. De literaire formule van de opdrachten is afkomstig uit de Byzantijnse Goddelijke Liturgie, en werd oorspronkelijk gebruikt tijdens de ritus van de voorbereiding van de offergaven (de 'Prothesis-ritus'). Zo staat er op de derde klok: "Gedenk, Heer, uw dienaar en uw dienares N.N., die deze klok geschonken hebben, ter nagedachtenis van uw dienares N., ter ere van het mysterie van Uw Menswording". De iconen die op deze klok staan afgebeeld zijn de Moeder Gods van het Teken en de Evangelist Johannes. De tweede

klok bevat vier toewijdingen, elk overeenstemmend met een icoon: het heilig Kruis, de Verrijzenis, de heilige Drieëenheid en Johannes de Doper. De eerste klok is toegewijd aan het heilig Gelaat des Heren waarvan het ook de icoon draagt. Deze klok is geschonken door koningin Fabiola alsmede door koning Albert en koningin Paola ter nagedachtenis respectievelijk van hun echtgenoot, broer en schoonbroer koning Boudewijn van België (†1993). De specifieke rol van de grote 'Blagovestj' klok, met name het oproepen van de gelovigen tot het gebed en het bewust maken van hun verantwoordelijkheid jegens God en de mens, maakt dat in deze grote klok de toewijding aan het Heilig Gelaat van Christus, de functie van het oproepen van de mensen, en de nagedachtenis van wijlen Koning Boudewijn met zijn moreel appèl aan zijn tijdgenoten, samen harmonieus verklankt worden. Op de onderste rand van de klok staat geschreven: "Ter nagedachtenis van de zeer vrome christen Boudewijn, Koning der Belgen, door de medewerking van zijn echtgenote, Fabiola Koningin der Belgen, in het jaar 2010. Bewaar haar, Heer, in uw liefde". Drie andere opschriften sieren de klok, elk in medaillonvorm, op de wand van de klok, op dezelfde hoogte als de icoon van het Heilig Gelaat. De eerste tekst zegt: "Opgedragen aan de nagedachtenis van Koning Boudewijn door zijn broer Koning Albert II, in het 17e jaar van zijn koningschap. Gedenk Heer onze Koning Albert en zijn echtgenote Koningin Paola, evenals de hele koninklijke familie, en bewaar hen onder uw bescherming". Het tweede medaillon luidt: "Bij de klank van deze klok, gedenk, Heer, Koning Boudewijn en bewaar onder uw bescherming zijn neef de Kroonprins Philippe, Hertog van Brabant, zijn echtgenote Prinses Mathilde en hun kinderen, Prinses Elizabeth, Prins Gabriel, Prins Emmanuel en Prinses Eléonore". De derde tekst vermeldt Igor Konovalov en verschillende mensen die concreet hebben bijgedragen tot de realisatie van deze klok. Op de drie grote klokken staat bovendien op een band bovenaan het volgende opschrift: "Gegoten in het jaar 2010 door de Vereniging voor Oud-Russische Muzikale Cultuur te Moskou voor het klooster van de Kruisverheffing te Chevetogne onder het abbatiaat van Philippe Vanderheyden".

Naast de zeven nieuwe klokken die in Moskou gegoten zijn, moet er nog een achtste klokje vermeld worden, dat ook in Rusland gegoten is en indertijd aan Koning Boudewijn geschonken is. Toen Koningin Fabiola de eerste keer vernam van het Russische klokkenproject voor Chevetogne, besloot zij direct dit klokje aan het klooster te schenken. En als het niet tussen de andere klokken kon worden opgehangen, dan moest het, volgens haar, maar dienen voor de soep! Sindsdien hangt deze 'Koningin Fabiola-klok' voor de refter en roept dagelijks de monniken op voor de maaltijden en andere communautaire vergaderingen. De klokken zijn gegoten begin december 2010. Vooral dankzij de onaflatende zorg van Vader Dmitrij en een belangrijke gift van een Nederlandse sponsor, konden het vervoer van de klokken uit Rusland, de invoer in België, alsmede de installatie in de nieuwe klokkentoren succesvol worden volbracht. Na de aankomst van de klokken in Chevetogne op 13 maart 2011 kon de installatie en het afstellen van de kabels waarmee de klokken worden bediend worden begonnen, onder leiding van Igor Konovalov en met hulp van twee goede Zeelandse vrienden.

De wijding van de klokken vond plaats op 25 maart, in de namiddag van het feest van de Verkondiging, onder een lentehemel die niets te wensen overliet. Koningin Fabiola eerde de gemeenschap met haar aanwezigheid, en was een uur vóór de dienst reeds aangekomen met haar nicht, Ana Silva Markiezin de Fuentehoyuelo, en leden van haar hofhouding, om de monniken apart te kunnen ontmoeten. Er waren ook veel gasten aanwezig, waaronder een groot aantal van degenen die het klokkenproject concreet hebben mogelijk gemaakt. De Russisch-orthodoxe aartsbisschop van Brussel, Simon, had aanvaard de dienst van de

klokkenwijding te celebreren, hetgeen de oecumenische draagwijdte van de in Moskou voor Chevetogne gegoten klokken nog extra onderstreepte. De ceremonie bestond uit twee delen: een dienst voor de overledenen, gecelebreerd door Abt Philippe, en de eigenlijke klokkenwijding, gecelebreerd door Aartsbisschop Simon. Bij de dienst voor de overledenen werd Koning Boudewijn herdacht, en alle overledenen die op de klokken vermeld staan. De klokkenwijding zelf bestond uit de lezing van de lofpsalmen 148 tot 150, een litanie en een wijdingsgebed, waarna Aartsbisschop Simon en Abt Philippe zich naar de klokken begaven, terwijl het koor de troparen zong van de heiligen en de feesten wier iconen op de klokken staan afgebeeld. Aartsbisschop Simon bewierookte de iconen op de klokken, besprenkelde de klokken uitbundig met wijwater en luidde daarna de klokken voor het eerst, hierin gevolgd door Abt Philippe. Daarna bespeelde Igor Konovalov de klokken met de vakkundigheid die hem eigen is, terwijl de aartsbisschop en Vader Abt zich weer naar de aanwezigen begaven. Na het luiden van de klokken werden nog zegenwensen gezongen voor Koningin Fabiola, het koningshuis, Aartsbisschop Simon, de gemeenschap en alle gasten en weldoeners, waarna er in de Salle Mercier een feestelijke receptie plaats vond.

Sinds die dag luiden de klokken voor alle gemeenschap-pelijke Byzantijnse diensten van het klooster. In de Paasnacht en in de Kerstnacht weerklinken bovendien de Byzantijnse en de Latijnse klokken tezamen. Op de reeds genoemde CD ‘Ster die de Zon doet verschijnen’, staan afgezien van het klokken-spel naar het model van Rostov nog twee andere nummers waarin de klokken te horen zijn. Op een CD die in 2012 zal worden uitgegeven, ‘Gezangen van Licht’, zullen ook de Byzantijnse en de Latijnse klokken gezamenlijk te horen zijn. Veel mensen staan versteld van de diepe en harmonische klanken die de klokken uit Moskou en Tellin samen produceren. De klokken roepen op tot gebed en sporen aan zich naar de kerk te begeven. Maar ze te luiden of naar ze te luisteren is zelf reeds in hoge mate een gebed, wanneer de ziel geraakt wordt door de ten hemel opstijgende harmonieën, voortgebracht door materie afkomstig uit het diepst van de aarde en bespeeld door het menselijk lichaam.

Père Thomas Pott

© Stichting Sint Benedictus